

Bâbertî'nin İmam Şafiye Yönelttiği Eleştiriler*

Kıyasettin Koçoğlu

Doç. Dr. Bozok Üni., İlahiyat Fak., Öğretim Üyesi

Veysel Nargül

Yrd. Doç. Dr. Bozok Üni., İlahiyat Fak., Öğretim Üyesi

Özet

Bâbertî, Eşari ve Şafiliğin hâkim olduğu Mısır'da yaşamış Hanefi-Maturidi geleneğinin önemli bir temsilcisidir. Daha çok Fıkıh ve Kelam alanlarında eserler vermiştir. O, eserlerinde Ehl-i Bid'a olarak nitelendirdiği mezheplerin görüşlerini değerlendirip eleştirirken Fırkâ-i Nâciye olarak nitelendirdiği mezheplerin de görüşlerini önemli derecede değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Ehl-i Sünnet içerisinde kabul ettiği önemli kişilerden birisi de İmam Şâfi'î'dir. Bâbertî, İmam Şâfi'î'nin görüşlerinin değerlendirmesini, temel olarak ameli imana dâhil etmekten kaynaklı meseleler üzerinde yapmaktadır. *en-Nuketü'z-Zârife* isimli eseri bu bağlamda önemlidir. Bâbertî, İmam Şâfi'î'ye yalnızca eleştiri yönelmemiş bazı fikirlerinde de onun görüşlerini kabul etmiş ve kendi görüşlerine destek olarak da kullanmıştır. Bu makalede, Bâbertî'nin Şâfi'î'ye yönelttiği eleştiriler genel olarak ele alınmaktadır.

b. Mahmûd şeklinde geçmektedir.¹ Ekmeluddîn el-Bâbertî, ilmî derinliğine atfen

* Bu çalışma Bozok Üniversitesi BAP Birimi tarafından 2013ILF/A58 kodlu proje olarak desteklenmiştir.

1. İsmâ'il Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetu'l-Ârifin Esmâ'u'l-Muellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, İstanbul 1955, II, 171. Bâbertî'nin doğumuyla ilgili 710/1310 veya 714/1314 gibi farklı rivayetler de bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdulhay el-Leknevî, *Kitâbu'l-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye; et-Ta'likatu's-Seniyye alâ'l-Fevâidi'l-Behiyye*, tashih ve talik: Muhammed Bedruddîn Ebû Firâs en-Na'sanî, Dâru'l-Ma'ârif, Beyrut, Lübnan, ty. s. 197; Hâfız Şehâbuddîn Ahmed b. Alî Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Ahmed, eş-Şuheyri İbn Hacer el-Askalânî, (ö. 852/1449), *ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Maeti's-Sâmine*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1414/1993, IV, 251; Hasan Kâfi Akhisârî, *Nizâmu'l-Ulemâ' ilâ Hâtemi'l-Enbiyâ'*, yy., ts., Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa Bölümü, no: 753/772, vr. 287b-288a; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifin*, Mektebetü'l-Mesnâ, Beyrut, Lübnan ty., II, 298; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcimi li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ' mine'l-Arab ve'l-Musta'ribîn ve'l-Musteşrikîn*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut, Lübnan, 2002, VII, 271; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi II (Tabakâtu'l-Mufessirîn)*, Diyanet İşleri Reislîği Yayınları, Ankara 1960, II, 572.

KAYNAKÇA

Koçoğlu, Kıyasettin; Nargül, Veysel, Bâbertî'nin İmam Şâfi'î'ye Yönelttiği Eleştiriler", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 7 (2015/7), ss. 47-68 .

Giriş

Bu makalede, kendisini ni koyu bir Hanefi olarak tanımlayan ve Şafiliğin yaygın olduğu Mısır bölgesinde uzun süre yaşayan Ekmeluddîn el-Bâbertî'nin İmam Şâfi'î ve Şafiliğe bakışı ve onlara yönelttiği eleştiriler ana hatlarıyla ele alınacaktır. Konu, Bâbertî'nin İmam Şâfi'î ve Şafilik nitelemesiyle ele aldığı çerçeve ve kişilerle sınırlı olacaktır. İmam Şâfi'î'ye yaptığı eleştiri ve değerlendirmelerin, mezhepler tarihi literatürüne katkı sağlaması bağlamında Bâbertî'nin ilmî kişiliğinin oluşmasında etken unsurlar, yaşadığı bölgenin ilmî seviyesi, hocaları ve eserleri de kısaca incelenecektir.

712/1312'de Bayburt'ta doğan Ekmeluddîn el-Bâbertî, kaynaklarda farklılık olsa da genel olarak ismi Muhammed b. Muhammed

“Ekmeluddîn”, memleketine izafeten ise “Bâbertî” künyesi ile şöhret bulmuştur. Kaynaklarda, Bâbertî ilgili yer alan “Hanefi fıkıh âlimi”, “Ârifü bi'l-edeb”, “el-fakîh”, “el-Hanefî”, “Allâmetu'l-müteahhirîn ve hâtimetu'l-muhakkikîn”, “er-Rûmî” gibi ifade ve nitelermeler, onun memleketi, ilmî düzeyi ve mezhebî aidiyeti hakkında fikir vermektedir.¹

Kaynaklardan hareketle ilk eğitimi ni Baybut'ta aldığı anlaşılmaktadır.² Kaynaklarda, kimlerden hangi ders-

1. Konuyla ilgili geniş bilgi ve farklı değerlendirmeler için bkz., Ahmed b. Mustafâ Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Sa'âde ve Mesâbihu's-Siyâde fî Mevzuâtı'l-Ulûm*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1405/1985, II, 243; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/42; Bağdadlı İsmâ'il Paşa, *Hediiyetu'l-Ârifîn*, II, 171; Leknevî, *Fevâid*, s. 195; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Durer*, IV/250; Ekmeluddîn el-Bâbertî, *Şerhu'l-Vasiyyetu'l-İmâm Ebî Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit el-Kûfî = Şerhu Vasiyyetu'l-İmâm'l-A'zam*, Müstensih: İsmâ'il el-Hafîb el-Hasenî, yy., 1327. I. Baskı, Şeyh Suleymân Muhammed el-Konevî el-Akvîrânî tarafından basılmıştır, s. 64, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Demirbaş No:148638, s. 1, (eserin iç kapağı); el-Bâbertî, *el-İnâye*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. II., Ahmed No: 905, I, 2; Mustafâ b. Abdullâh el Hâcî Halife Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kutubi'l-Fünûn*, Dâru İhyâ't-Turâsi'l-Arâbî, Beyrut-Lübnan, ty., II, 1247; Aytekin, Arif, “Mukaddime”, Bâbertî, Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed, *Şerhu'l-Akâdeti Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a*, thk., Arif Aytekin, I. Baskı, Kuveyt, 1409/1989, s. 11; Ekmeluddîn el-Bâbertî, *en-Nuketu'z-Zârife fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, thk. tlk.: Bele Hasan Ömer Musâid, I. Baskı, Riyad/Suud, 1418/1997, s. 1. Not Bu eser bundan sonra *Nuket* olarak zikredilecektir.

2. Taşköprüzâde Ahmed b. Mustafâ, *Miftâhu's-Sa'âde ve Misbâhu's-Siyâde fî Mevzu'âtı'l-Ulûm*, I. Baskı, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1405/1985, II, 243; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Mevzu'âtu'l-Ulûm*, mütercim: Kemâluddîn Muhammed Efendi, I. Baskı, Dersa'adet İkdâm Matbaası, 1313, II, 269 (Taşköprülü doğdu bilgisinden sonra ilimle meşgul oldu ve sonra Halebe gitti bilgisini vermektedir.); el-Leknevî, *el-Fevâid*, s. 195.

leri aldığına dair detaylı bilgiler mevcuttur. Kâtib Çelebî'nin Bâbertî'ye ait *es-Sadefetu'l-Meliyye*³ adlı eserini 741/1340 senesinde Mardin'de iki ay gibi kısa bir sürede kendisinden istinsah ettiği bilgisinden hareketle, müellifin Mardin'de de bir müddet kalmış olduğu anlaşılmaktadır.⁴ Bâbertî, bu yıllarda otuz yaşlarındadır. Daha sonra Halep'e gitmiş, Kâdî Nâsıruddîn İbn Amd tarafından *Medresetu'l-Sadihiye*'de bir müddet misafir edildikten sonra da Kahire'ye geçmiştir.⁵

O'nun 740/1339 tarihinde Kahire'ye gitmiş olduğu nakledilmektedir.⁶ Ancak Kâtib Çelebî'nin yukarıda verdiği bilgi⁷ dikkate alındığında, Bâbertî'nin Kahire'ye gidişi Leknevî'nin dediği tarihten daha sonra olması muhtemeldir. Çünkü Bâbertî'nin Mardin'de eseri kaleme almasının Kahire öncesi olması makul gözükmemektedir. Bu bilgilerin ötesinde Halep'te ne kadar kaldığı, kimlerden hangi dersleri aldığı ve Mardin'deki hayatı hakkında Kâtib Çelebî'nin verdiği bilginin dışında, mevcut kaynaklar itibarıyla yeterli bilgiye sahip değiliz.

Kahire'de Şeyhûniyye gibi önemli bir medresenin hankâhı şeyhliğine kadar yükselmesi ve uzun dönem bu görevi ifa etmesi⁸ nedeniyle, Bâbertî'nin

3. Kâtib Çelebî, *Keşfu'z Zunûn*, I, 155. Kâtib Çelebî'nin bahsettiği bu eseri kütüphanelerde tespit edemedik. Eserin İbn Mu'tî'nin nahivle ilgili *Elfiyye* adlı eserinin şerhi olduğu söylenmektedir. Bkz. <http://www.bayburtrehberi.com/modules.php?op=modload&name=Bayburt&file=ekmeluddinnmuh>. Erişim: 06.05.2013

4. Kâtib Çelebî, *Keşfu'z Zunûn*, I, 155.

5. Taşköprülüzâde, *Mevzu'âtu'l-Ulûm*, II, 269.

6. Leknevî, *el-Fevâid*, s. 195.

7. Kâtib Çelebî, *Keşfu'z Zunûn*, I, 155.

8. Hâfız İbn Hacer el-Askalânî, (ö. 852/1449), *İnbâu'l-Çumr bi Enbâi'l-Umr*, thk.: Dr. Ha-

Kahire'deki hayatı Şeyhûniyye Medresesi bağlantılı incelenmelidir. Şeyhûniyye Hankâhı, 756/1355 yılında Emîr el-Kebîr Seyfuddîn Şeyhu'l-Ömerî (ö. 758/1356) tarafından yaptırılmıştır. Aynı yıl ulema ve müderrisler huzurunda bizzat Emir el-Kebîr meşihat seccadesini sermiş ve oraya Bâbertî'yi oturtmuştur. Dört mezhebin fıkıh, hadis, yedi kıraat ile Kur'an ve tasavvuf derslerinin okutulduğu Hankâhın Mısır'da ve Suriye'de büyük vakıfları bulunmaktaydı. Bu vakıfların yönetimi ve görevli müderrislerin atama ve azil işleri Bâbertî'nin uhdesine verilmiştir. Vakıf Şeyhi el-Ömerî'nin şartları arasında, bazıları müstesna, buradaki vazifelilerin evlenmemesi, kadılık hizmetini kabul etmemesi ve şahitlik yapmaması gibi şartlar bulunmaktadır. Bu bağlamda Bâbertî'ye defalarca kadılık teklif edilmesine rağmen kabul etmemesinin asıl nedeni, söz konusu vakıf şartı olduğu muhtemeldir. Kaynaklarda Bâbertî'nin evliliği ve çocuklarından bahsedilmemesi de onun bu şartname gereği evlenmemiş olmasını akla getirmektedir.¹

Bâbertî'nin 786/1384 yılı, Ramazan ayında ve bir Cuma gecesinde öldüğü, cenaze namazında Mısır Sultanı ve devlet erkânının hazır bulunduğu ve eş-Şeyhûniyye mezarlığına defnedildiği kaydedilmektedir.² Bu tarihler dik-

kate alındığında, Bâbertî'nin yaklaşık 72 veya 76 yaşına kadar yaşadığı söylenebilir.

1. Mısır'da Mezhebî Durum

Bâbertî'nin hayatının önemli bir kısmının geçtiği ve genel olarak eserlerini telif ettiği yer olan Mısır'ın, onun yaşadığı dönemdeki mezhebî yapısının bilinmesi, Bâbertî'nin Şâfi'î ve Şafilikle ilgili yaklaşımlarını anlamamıza katkı sağlayacaktır. İslam öncesi dönemde siyasi, kültürel, idari ve ticari olduğu kadar ilmî ve dinî açıdan da önemli bir merkez olan Mısır,³ Hz. Ömer döneminde Amr b. Âs tarafından fethedildikten⁴ sonra yeni yerleşim birimleri oluşturulmuş, idari ve iktisadi düzenlemeler yapılmış, ekonomik alandaki gelişmesiyle de kendisini İslam dünyası içerisinde hissettirmeye başlamıştır.⁵ Mısır, fethedildikten kısa bir süre sonra hilafet merkezindeki problemlere doğrudan etki

49

VII, 271; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâu'l-Ğumr*, I, 290; Mehmed Tâhir, *Osmânî Müellifleri*, II, 305; Hayreddin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslam Hukuk Tarihi*, İrfan Yayınevi, İstanbul, ty., s. 156-157.

3. Hilal Görgün, "Mısır", *DİA.*, Ankara 2004, XXIX, 556-557; Casim Avcı, "Mısır (Bizans Dönemi)", *DİA.*, Ankara 2004, XXIX, 558.

4. Ebû'l-Hasan Alî b. Ebî'l-Kerîm Muhammed b. Muhammed b. Abdulkerîm b. Abdulvâhid eş-Şeybânî, Ma'rûf bi İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ebî'l-Fidâi Abdullâh el-Kâdî, Dârul-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, I. Baskı 1407/1987, II, 405; Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, çev. Mustafa Fayda, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 305-307; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidî, (ö. 207?), *Futûhu's-Şâm*, tsh., Abdullatîf Abdurrahmân, Dârul-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, Lübnan, 1417/1997, II, 32.

5. Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s. 309; Takiyuddîn Ahmed b. Alî el-Makrîzî, *Hıttatu'l-Makrîzî*, thk.: Muhammed Zeynihum-Medîhatu's-Şarkâvî, Mektebetu Medbûlî, Kahire 1998, I, 208-209, 217.

san Habeşî, Kahire, 1319/1998, I, 9.

1. Asri Çubukçu, "Ekmeluddîn el-Bâbertî, Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", (neşredilmemiş daktilo metni), Erzurum 1993, s. 5.

2. Leknevî, *el-Fevâid*, s. 197; Akhisârî, *Nizâmu'l-Ulemâ'*, vr. 287b-288; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muelliğîn Terâcimu Musannefi'l-Kutubi'l-Arabîyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1414/1993 III, 691; İsmâ'il Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-Ârifîn*, II, 171; ez-Ziriklî, *el-A'lâm*,

etmiştir., Hz. Osman'ın şehit edilmesine kadar varan isyanda Mısır'dan gelen isyancılar da rol oynamıştır.¹ Mısır, Hz. Ali döneminde de muhalefet merkezi konumunu sürdürmüştür.²

Emeviler döneminde İslam topraklarının merkezindeki siyasi ve mezhebî çatışmalar Mısır'da yankı bulmuş ve Sünnilerle Şiiiler arasındaki mücadeleler buraya da sıçramıştır.³

Mısır'da görülen ilk mezhep Malikiilikdir. Osmân b. Sa'îd el-Cuzâmî, Abdurrahmân b. Hâlid b. Yezîd,⁴ Ebû Abdullâh Abdurrahmân b. Kâsım,⁵ Abdullâh b. Vehb el-Mısırî,⁶ Eşheb el-Kaysî⁷ ve Abdullâh b. Abdulkem el-Mısırî⁸ bu mezhebin ilk temsilcileridir.⁹ 198/813 yılında İmam Şâfi'î'nin gelip birçok öğrenci yetiştirdiği zamana kadar Mısır'a yalnız Maliki mezhebi hüküm sürmüştür.¹⁰ İmam Şâfi'î'nin "Ben yeni görüşler ortaya koydum. Çünkü Mısır'a gelince, Mağrip'te İmam Mâlik'e ait bir sarığın, yağmur duasında kullanıldığını, bu sarıktan medet beklendiğini duydum. Bir zaman sonra, İmam Mâlik'in

insanlar tarafından Mesih gibi anlaşılacağından korktuğum için O'na muhalefet ettim. Bununla Mâlik'in de müctehid bir imam olduğunu ve bazen hata edip bazen isabet edebileceğini insanlara göstermek istedim"¹¹ ifadesi, Mısır'da Şâfi'î öncesi Malikiiliğin hâkimiyetini ve bu iki mezhep arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.¹²

Mısır, İmam Şâfi'î'nin ömrünün son yıllarını burada geçirmesiyle Şafiilik için önemli bir merkez hâline gelmiştir.¹³ Hanefi mezhebi, Bağdat'tan gönderilen bir kadı tarafından temsil edilmiş ise de bu dönemlerde kalıcı başarılar sağlayamamıştır.¹⁴

Halife Muntasır Billâh'ın iktidarında bulunduğu hicri 861-862 yıllarında, Şiiiler'in çıkardığı isyan, diğer kesimler tarafından da desteklenmiş ve kısa sürede bütün bölgeye yayılmıştır. Daha sonra valiliğe tayin edilen Tolunoğlu Ahmed'in (254/868) buraya gelmesi, Mısır'da bağımsız devletler dönemini başlatmıştır.¹⁵ Mısır, Tolunoğulları ve İhşidiler döneminde özellikle fıkıh ve hadis ilimlerinde önemli gelişmeler göstermiştir. Önde gelen fakih ve mu-

50

1. İbn Esîr, *el-Kâmil*, III, 46-50.

2. C. H. Becker, "Mısır", *İA.*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, VIII, 220-221.

3. Ömer el-İskenderî, *Târîhu'l-Mısri'lâ'l-Fethi'l-Osmânî*, 4. Baskı, Matba'atu'l-Ma'ârif, Mısır 1338/1920, s. 173-176.

4. C. H. Becker, "Mısır", VIII, 238.

5. Muhammed b. Muhammed Mahlûf, *Şeceretu'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, Dâru'l-Kutubu'l-Arabiyye, Beyrut, Lübnan, ts., s. 58.

6. Mahlûf, *Şeceretu'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, s. 58-59.

7. Mahlûf, *Şeceretu'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, s. 59.

8. Mahlûf, *Şeceretu'n-Nûru'z-Zekiyye fî Tabakâti'l-Mâlikiyye*, s. 59.

9. Eyüb Said Kaya, "Maliki Mezhebi" *DİA.*, Ankara 2003, XXVII, 522.

10. Becker, "Mısır", VIII, 238.

11. Abdulğani ed-Dekkâr, *el-İmâmu's-Şâfi'î: Fıkh-u's-Sunneti'l-Ekber*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1987, s. 160; Mustafâ Munîr Edhem, *Rihletu İmâmi's-Şâfi'î ilâ Mısır*, Matbaatu'l-Mutekaddaf ve'l-Mukaddem, Mısır 1930, s. 35.

12. Yunus Araz, *İmam Şâfi'î'nin Seyahatleri ve Fıkıh Anlayışındaki Değişim*, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2010, s. 35.

13. Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn el-Beyhakî *Menâkibu's-Şâfi'î*, thk.: Seyyid Ahmed Sakr, Dâru't-Turâs, Kahire 1971, I, 237; Mustafâ Munîr Edhem, *Rihletu İmâmi's-Şâfi'î ilâ Mısır*, Matbaatu'l-Mutekaddaf ve'l-Mukaddem, Mısır 1930, 32.

14. Makrîzî, *Hıtat*, II, 294, 334.

15. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 184-186.

haddisler arasında Rebî b. Suleymân el-Murâdî, İbnu'l-Haddâd el-Kinânî, Tahâvî ve Ebû Sa'îd İbn Yûnus el-Misrî sayılabilir. Ebu'l-Kâsım İbn Abdülhakem, İbnu'd-Dâye, Muhammed b. Yûsuf el-Kindî ve İbn Zûlâk Mısır tarihiyle ilgili önemli eserler kaleme almıştır. Bu bağlamda aynı yıllarda çok defa Mısır'ı ziyaret eden ve bir süre orada kalan Mes'ûdî de zikredilebilir.¹

358/969 yılında Fatımi ordusunun Mısır'ı ele geçirmesi² sonrası dinî, siyasi ve sosyal alanda derin etkiler oluşturacak bir süreç başlamıştır. Muîz Lidînillâh zamanında Kahire inşa edilmiş ve orada saray ve camii inşa edilmiştir. Daha sonra Şii davetinin merkezi olan Ezher Camii 361/972 tarihinde inşa edilmiştir.³ Şiiliği yaymak isteyen Muiz Lidînillâh, gemilerle tahıl getirtip veba salgını yaşayan ve açlık çeken Mısır halkını rahatlatmıştır.⁴

Şii Fatımiler dönemine kadar Mısır'da Maliki ve Şafii mezhepleri hâkim durumdadır. Fatimilerden önce Mısır'da katı bir Sünni anlayışın olduğunu anlatan Becker, sokaklarda kanlı olayların meydana geldiğini ve mutaassıp Sünni siyahi askerlerin gelip geçenlere “Man Haluka” sorusu sorduğu ve cevabının da “Mu'âviye” olması gerektiğinden bahsetmekte ve bunun Şiaya karşı ciddi bir mukavemetin olmasıyla izah etmektedir.⁵

Fatimiler dönemi, Şiiliğin Mısır'da

1. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 186-190.

2. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 191.

3. Makrizî, *el-Hıtat*, II, 25; el-İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 193

4. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 184 vd.

5. Becker, “Mısır”, VIII, 238.

yaygınlaşması açısından önem arz etmektedir. Bu dönemde Şii kaynaklarının telifi ve Şiiliğin yayılması amacıyla dailerin düzenli bir şekilde eğitilmesi dikkate şayan bir gelişmedir. Fatımiler, Abbasilerin Bağdat'ta kurduğu ilmî müesseselerin Şii benzerlerini Kahire'de kurmak için gayret göstermiştir. Bu dönemde, etrafında ilim halkalarının teşkil ettiği Ezher Camii ile Hâkim Karâfe ve Akmer camileri önemlidir.⁶ Aynı dönemde Kahire'deki Fatımi sarayında büyük bir kütüphane kurulmuştur ki, Makrîzî bütün İslam âleminde ondan daha büyük bir kütüphanenin olmadığını belirtir.⁷ Hâkim Biemrillâh'ın 395/1004 yılında Kahire'de tesis ettiği Dâru'l-Hikme'de felsefe, mantık, matematik ve tıp alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Dâru'l-Hikme'ye bağlı zengin bir de kütüphane vardır.⁸ İranlı seyyah Nâsır-ı Hüsrev ile Haşîşilerin lideri Hassan Sabbâh bu kütüphanede çalışmıştır. Bu devirde sosyal hayatta Şii hukuku uygulanmış ve Şianın bayramları kutlanmıştır. Bununla birlikte Şiilik halk arasında hiçbir zaman yaygınlaşmamış, daima yönetici zümre arasında kalmıştır. Fatimiler döneminin önde gelen âlimlerinden Ebû Bekr Muhammed el-Askerî ve Ebû Tâhir es-Silefî hadis, Alî b. Ahmed el-Muhellebî, İbn Bâbeşâz Arap dilinde, Şâbuştî, Musebbihî, Ebû Abdullâh el-Kudâî ile Ebu'l-Kâsım İbnu's-Sayrafî tarihte ün kazanmış isimlerdir. Ebû

6. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 211.

7. Makrîzî, *el-Hıtat*, I, 458-459.

8. Becker, “Mısır”, VIII, 239; Makrizî, *el-Hıtat*, II, 342; İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 196.

Hanîfe Nu'mân b. Muhammed de İsmaili akaidiyle ilgili kitaplar yazmıştır. Şii fıkhnına dair bazı eserlerin sahibi olan Vezîr İbn Killîs ve Mueyyed Fiddîn de önemli isimlerdendir.¹

Şii Fatimiler döneminde Şiiliğin mu-teber bir mezhep şeklinde ortaya çıkması, halkının çoğunluğu Sünni olan Mısır'da önemli tepkilere sebep olmuştur. Bu dönemde ezana ilaveler olmuş; Ali, Fâtıma ve onların evladı namına okutulmaya başlanmış, besmele yüksek sesle okunmaya başlanmıştır. Feraizin bazı ah-kamları değiştirilmiş, ramazan esnasında teravih kaldırılmıştır. Mu'âviye'nin sevdiği sebzelerin bile satışı yasaklanmış ve Hâkim zamanında ilk halifeye lanet okuma usûlü uygulanmıştır.² Bütün bunlar karşısında halk ciddi tepkiler vermiş, Şii ahkâmı yerine bazı Sünni ahkâmın yürürlüğe konulması sağlanmıştır. 425-426/1033-1034'lü yıllarda İmami, İsmaili, Şafii ve Maliki mezheplerinden birer adet olmak üzere toplamda dört kadı görev yapmıştır.³

Mustansır Billâh devrinden itibaren daha ziyade vezirler tarafından yönetilen Mısır, ordudaki farklı etnik gruplar arasında gelişen kanlı mücadeleler⁴ sonrasında 457/1065'te başlayan ve yedi yıl süren kuraklık, ayrıca veba dolayısıyla sarayların ve kütüphanelerin yağmalanmasına götürecektir ciddi sıkıntılı günler yaşamıştır.⁵ Halife Musta'î Billâh ve veziri Efdal b. Bedr el-Cemâî

döneminde Nizâr taraftarları Nizariler adıyla önemli bir muhalefet ortaya koymuşlarsa da başarı kazanamamışlardır.⁶ Songüçlü vezir Talâî' b. Ruzzîk'in yönetiminde olduğu miladi 1154-1161 yıllarında huzur bulmaya başlayan Mısır, daha sonra Haçlı tehlikesi karşısında Halife Âdid Lidînîlâh'ın Nûruddîn Mahmûd Zengî'den yardım istemesi, devletin sonunu getirmiştir. Hanefi mezhebin-den olan Zengî, Şiiliğe karşı Mısır'a hâkim olmuşsa da⁷ Selâhuddîn Eyyûbî, 567/1171 yılında Fatimî Devleti'ni kaldırıp Mısır'a egemen olmuştur.⁸

Mısır tarihinin en önemli safhalarından birisini Eyyubiler dönemi oluşturur. Mezhepler açısından bu dönemde İsmailiye mezhebine ait müesseseler kaldırılarak bölge yeniden Sünnileştirilmiştir.⁹ Selâhuddîn Eyyûbî döneminde hutbe Abbasi halifesi adına okunmuştur. Daha sonra yapılan reformlarla Mısır'da Fatimi mali düzeninin yerine Zengiler'in Selçuklulardan aldığı Türk sistemi yerleştirilmiştir. Akabinde Mısır'ı tekrar bir ilim merkezi konumuna getirmek düşüncesiyle Şafii, Maliki, Hanefi ve Hanbeli fıkhnının okutulduğu Sünni medreseler ile Dâru'l-Kur'ân ve Dâru'l-Hadîs gibi değişik eğitim müesseseleri kurulmuştur. Bu dönemde gelişen ilim hayatı ile Kahire, Bağdat'ı gölgede bırakmıştır.¹⁰

6. İskenderî, *Târîhu'l-Mısri ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 198-200.

7. İskenderî, *Târîhu'l-Mısri ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 206-207.

8. İskenderî, *Târîhu'l-Mısri ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 209-210.

9. Eymân Tenâhis Selâm, *el-Medârisu'l-İslâmiyye fî Mısır fî'l-Asri'l-Eyyubî ve Devruhâ fî Neşri'l-Mezhebi's-Sunni*, Câmî'atu Tanta, 1420/1999, s. 164.

10. İskenderî, *Târîhu'l-Mısri ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 223-224; Eymân Tenâhis Selâm, *el-*

1. Tomar, "Mısır", XXIX, 575-576.

2. Becker, "Mısır", VIII, 238.

3. Becker, "Mısır", VIII, 238.

4. İskenderî, *Târîhu'l-Mısri ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 197-198.

5. İskenderî, *Târîhu'l-Mısri ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 198.

Selâhuddîn Eyyûbî döneminde Eşarilik ve Şafiilik devletin desteğiyle güçlenmiş olmakla birlikte diğer mezhepler de varlıklarını devam ettirmiştir. Sünni mezheplerin yanı sıra Şii mezhepler de baskıya maruz kalmaksızın varlıklarını devam sürdürmüştür.¹

648/1250 yılında Türk Memluk Devleti kurulduktan sonraki dönemlerde,² Bağdat'ın 656/1258 tarihinde Moğollar tarafından işgali ve Abbasi halifesinin öldürülmesinin ardından Mısır'da hilafetin ihyasıyla Kahire İslam dünyasının dinî ve siyasi merkezi hâline gelmiştir.³ Memluklerin ilk zamanlarında Bahâuddîn İbn Akîl, İbn Vâsıl, Ebû Şâme el-Makdisî, Ebû Hayyân el-Endelûsî, Muhibbuddîn Muhammed b. Yûsuf el-Halebî, Feth b. Mûsâ b. Hammâd, İbn Hişâm en-Nahvî gibi değerli âlimler Mısır'da yaşamıştır. Ülke, XV. yüzyılda kültürel açıdan önemli gelişmeler kaydetmiştir. Tarih, edebiyat, hadis, fıkıh gibi alanlarda öne çıkan pek çok âlim burada yetişmiş veya yaşamıştır. Aynı dönemde telif edilen eserlerin hem sayı bakımından arttığı, hem de ansiklopedi ve biyografi gibi yeni formlar kazanarak çeşitlendiği görülmüştür. Devrin ünlü âlimleri arasında İbn Haldûn, Zeynuddîn İbn Nuceym, İbn Tağrîberdî, Ahmed b. Abdulvehhâb en-Nuveyrî, Makrîzî, İbn

Hacer el-Askalânî, Şemsuddîn es-Sehâvî ve Suyûtî bulunmaktadır.⁴

Bâbertî'nin yaşadığı dönem, Mısır'da Memluklerin hâkim olduğu döneme denk gelmektedir. Memlukler dönemi ciddi istikrarsızlıkların yaşandığı bir süreç olsa da, daha öncesindeki Zengiler ve Eyyubiler'in bölgedeki Sünnilik çalışmaları dolayısıyla Fatimiler dönemindeki Şii etkilerin azaldığı görülmektedir. Bâbertî'nin Mısır'da yaşadığı dönemde Eşarilik ve Şafiilik yaygın olmakla birlikte Hanefilik de önemli bir mezhep konumundadır.

2. Bâbertî'nin Hocaları ve Şafiilik

Tespitlerimize göre kaynaklarda Bâbertî'nin beş hocasının ismi geçmektedir. Bunların biri Hanefî âlimlerinden Kıvamuddîn Muhammed b. Muhammed el-Kâkî (749/1348),⁵ diğeri Hanbelî mezhebine bağlı olan Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilhâdî es-Sâlihî ed-Dımaşkî'dir (ö. 744/1343).⁶ Diğer üç hocasının da Şâfiî

53

Medârisu'l-İslâmiyye fî Mısır, s. 164-165.

1. Adnan Demircan, "Tarihe Yön Veren Hükümdar: Selâhuddîn-i Eyyûbî", (532-589/1138-1193), <http://www.vuslatdergisi.com/article.php?id=7a423e7d0deffd59c2ca9d665573518a&sid=8da36bb666b0a4c8b89bcb871d50each>, Erişim: 21.12.2014
2. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 231-233.
3. İskenderî, *Târîhu'l-Mısır ilâ'l-Fethi'l-Osmânî*, s. 233.

4. Tomar, "Mısır", 29/576.

5. Bk. Leknevî, *Fevâid*, s. 195, 197; Hüseyin Kayapınar, "Kâki", *DİA.*, İstanbul 2001, XXIV, 216; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 78.

6. Geniş bilgi için bkz., Selâhuddîn Halîl b. Aybek es-Sâfedî, *Kitâbu'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk.: Ahmed el-Arnâvûd-Tezki Mustafâ, Dârü'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, 1420/2000, II, 113, 161, 162; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye-Büyük İslam Tarihi*, Terc. Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 1995, XIV/210; İbn Tağrîberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, Kahire 1963, II, 587; Ferhat Koca, "İbn Abdilhâdî (Şemsuddîn)", *DİA.*, İstanbul 1999, 19/273-274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV/189; Ebû'l-Mehâsin el-Hüseyînî, *Zeylû Tezkiratu'l-Huffâz*, Dârü'l-İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty., s. 50; Celâluddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, (ö. 911/1505), *Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, thk. Mu-

mezhebinden olduğu ifade edilmektedir. Makalenin muhtevası gereği Şafii olan hocaları hakkında detaylı bilgi verilmesi çalışmamıza katkı sağlayacaktır.

2.1. Ebû Hayyân en Nahvî el-Endelûsî (1256-1345)

Asıl adı Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Hayyân el-Endelûsî'dir. Künyesi, Ebû Hayyân el-Endelûsî'dir.¹ Lakabı, Esîrud-dîn olup Nahvî, Gırnâtî, Ceyyânî ve Nefzî nispetleriyle de anılmaktadır. Gırnata'da doğan² Ebû Hayyân, gençlik yıllarına kadar burada yaşamıştır. Kaynaklarda çocukluk yılları hakkında geniş bilgi olmasa da hocaları hakkında yeterli malumat vardır.³ Ebû Hayyân, Gırnata'da Ebû Ca'fer b. ez-Zubeyr, Ebû Ca'fer b. Beşîr,

Ebû Ca'fer b. et-Tiba'dan; Malaka'da, İbn Ebî'l-Ahvas, Ebû Abdillâh b. Abbâs el-Kurtûbî'den; Bicaye'de Ebû Abdillâh Muhammed b. Sâlih e1-Kirmânî'den; Tunus'ta Ebû Muhammed Abdullâh b. Hârûn'dan kıraat, nahiv, lügat ve edebiyat dersleri almıştır.⁴

677/1278 yılında Endülüs'ten ayrılan Ebû Hayyân Kuzey Afrika, İskenderiye, Kahire, Mekke, Medine, Bağdat ve Dımaşk'a gitmiştir. Bu süreçte yaklaşık 450 hocadan ders aldığı belirtilen Ebû Hayyân, Abdunnasîr b. Alî el-Meryûtî, İsmâ'îl b. Hibetullâh el-Melîcî, Ebu'l-İz Abdulazîz el-Harrânî, Bahâuddîn Muhammed b. İbrâhîm İbnu'n-Nehhâs, Alemuddîn Abdulkerîm b. Alî el-İrâkî gibi âlimlerin bulunduğu birçok hocadan istifade etmiştir. Şâmiyye bintu'l-Hâfız Ebû Alî Hasan b. Muhammed et-Temîmiyye, Mûnise bintu's-Sultân el-Meliku'l-Âdil Ebû Bekr b. Eyyûb ve Zeyneb bint Abdullatîf b. Yûsuf gibi kadın hocalardan da ders almıştır.⁵ Nitekim öğrencisi Safedî'ye verdiği icazetnamede elliden fazla hocasının adını zikretmektedir. Ebû Hayyân daha sonra Mısır'a dönerek Kahire'de bulunan Mansuriyye Medresesi'nde ders vermiş ve telifle meşgul olmuştur.⁶ Bu süreçte Câmiu'l-Akmer'de kıraat, el-Kubbetu'l-Mansûriyye'de tefsir okutan ve çeşitli ilimlerde müderrislik vazifesini ölünceye kadar sürdüren Ebû Hayyân'ın derslerinden pek çok âlim fay-

hammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm, 2. Baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979, s. 12; Selahuddîn Halîl b. Aybek es-Sâfedî, *A'yânul-'Asr*, nşr. Fuad Sezgin, Frankfurt 1990, II, 425; Kâtb Çelebî, *Keşfu'z-Zunun*, I, 158; Ekmeluddîn el-Bâbertî, *en-Nuketu'z-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, Câmi'atu'l-Meliki's-Su'ûd, Külliyyeti't-Terbiye Merkezi'l-Buhûsi't-Terbeviyye, thk. ve talik: Beletu'l-Hasan Ömer Mesâid, I. Baskı, Riyad, 1418/1997, "Mukaddime", s. 22; Ekmeluddîn Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *Şerhu't-Telhîs*, el-Munşe'âtu'l-Âmme li'n-Neşr, Trablus 1983, s. 27. Not: Bu eser bundan sonra *Şerhu Telhîs* olarak zikredilecektir.

1. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/152; el-Leknevî, *Fevâid*, s. 195; İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira*, X, 111; es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, IX, 276; İbnu'l-Hacer, *ed-Durer*, V, 70; İbn İmâd Şihâbuddîn Ebî'l-Felâh Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed el-Akriyyi el-Hanbeli ed-Dımaşkî, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, Kahire, 1351, VI, 145; el-Bağdâdî, *Hediiyetu'l-Ârifîn*, II, 152.
2. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 152; el-Leknevî, *Fevâid*, s. 195; İbn Tağriberdî, *en-Nucûmu'z-Zâhira*, X, 111; es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyye*, IX, 276; İbnu'l-Hacer, *ed-Durer*, V, 70; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VI, 145; el-Bağdâdî, *Hediiyetu'l-Ârifîn*, II, 152.
3. İbnu'l-Hacer. *ed-Durer*, V, 70 – 71.

4. İbnu'l-Hacer. *ed-Durer*, V, 70-71; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VI, 145.

5. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 152; İbnu'l-Hacer, *ed-Durer*, V, 70; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VI, 145.

6. Mahmut Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelûsî", *DİA.*, İstanbul 1994, X, 152-153.

dalanmıştır. Tâcuddîn es-Subkî ile babası Takıyyuddîn es-Subkî, Cemâluddîn el-İsnevî, Selâhuddîn es-Safedî, Bahâuddîn İbn Âkil, Sefâkusî. Sirâcuddîn el-Bulkînî ve İbnu'l-Lebbân bunlardan bazılarıdır.¹

Türkçe, Farsça, Habeşçe ve Himyeri dillerini bilen, bu dillere dair eserleri olan Ebû Hayyân daha çok Arap dili ve grameri alanında ün yapmış, nahivde Basra mektebinin görüşlerini benimsemiş ve bu mektebin öncülerinden Sîbeveyh'in güçlü bir savunucusu olmuştur. Dil ve edebiyattaki köklü bilgisinden dolayı "Emîru'l-mü'minîn fi'n-nahv" ve "Lisânu'l-Arab" gibi takdir ifadeleriyle anılmıştır.²

Ebû Hayyân'ın Türk dili bakımından da ayrı bir önemi vardır. O dönemde Türk dilinin Mısır'da sahip olduğu itibar onu Türkçe üzerinde çalışmaya yöneltmiş ve Türk dilinin en eski gramer kitaplarından biri olan ve daha sonra Doğu'da yazılan benzeri eserlere kaynaklık eden *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk* isimli eserini kaleme almıştır. Ayrıca telif ettiği *Zehvu'l-Mulk fi Nahvi't-Turk*, *el-Ef'âl fi Lisâni't-Türk* ve *ed-Durretu'l-Mudıyye fi Luğati't-Turkiyye* adlı eserleri günümüze ulaşmamıştır.³

Ebû Hayyân, başlangıçta Miliki iken o dönemde Endülüs'te çok yaygın olan Zahirî mezhebine geçmiş, Mısır'a gittikten sonra çoğunluğu Şafii olan halkın mezhebini benimseyerek Şafii olmuştur.⁴ Bununla birlikte Zahirî mezhebinin gö-

rüşlerine daima yakınlık duymuş, zaman zaman da bunu açığa vurmuştur. İbn Hacer, Ebû Hayyân'ın hocası olan Sibeveyh'in rakipsiz otoritesini yüksek tutmaya çalıştığından dolayı nahivde bile Zahirî olduğundan bahsetmektedir.⁵ Hz. Ali'ye karşı aşırı sevgisi olan Ebû Hayyân, Mu'tezile ve Mücessime'ye ait görüşlerle felsefeden uzak bir hayat sürmüş, Mısır'da devlet adamlarıyla samimi ilişkiler kurmuştur. Kitap satın alanları kınadığı, ihtiyaç duyduğu kitapları kütüphanelerden ödünç alıp okuduğundan söz edilmektedir.⁶

Ebû Hayyân'ın kıraat ilminde on beş, tefsirde üç, hadiste iki, fıkhıta beş, edebiyat alanında on bir, Arapça, Farsça, Türkçe ve Habeşçe dillerinde yirmi altı, tarih sahasında dokuz olmak üzere yetmişden fazla eser yazdığı kaydedilmektedir. Bunlardan günümüze ulaştığı bilinen eserleri yirmi civarındadır. Yukarıda Türkçe ile ilgili bahsedilen eserlere ek olarak *el-Bahru'l-Muhît*, *Dîvânu Ebî Hayyân*, *Gâyetu'l-İhsân fi'n-Nahv*, *en-Nuketu'l-Hisân fi Şerhi Gâyeti'l-İhsân ve Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* gibi bazı eserleri zikredilebilir.⁷

Ebû Hayyân 745'te Kahire'de vefat etmiş ve Sûfiyye Mezarlığı'na defne-

1. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zehab*, VI, 145.

2. Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", *DİA.*, X, 152.

3. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 152; Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", X, 152.

4. el-Leknevî, *Fevâid*, s. 195.

5. İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Durer*, V, 4693; Ignaz Goldziher, *Zâhiriler Sistem ve Tarihleri*, çev. Cihad Tuğ, AÜİFY, Ankara 1982, s. 149, 151. Not: Goldziher, Endelüsî'nin Şafii olmadan önceki Zahiriliği hakkında "Ben üç şeyi sevmeseydim canlılardan sayılmayı istemezdim." dediği üç şeyle rey karşıtlığı, hadis taraftarlığı ve zahire bağlılığı anlatılmaktadır. Bkz. Ignaz Goldziher, *Zahiriler*, AÜİFY, Ankara 1982, s. 149.

6. Kafes, "Ebû Hayyân el-Endelüsî", X, 152.

7. Bkz., ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 152; el-Leknevî, *Fevâid*, s. 195-196; el-Bağdâdî, *Hedıyyetu'l-Ârifîn*, II, 52-53.

dilmiştir.¹ Bâbertî, Ebû Hayyân'dan lügat, nahv ve sarf gibi dil ağırlıklı dersler almıştır.²

2.2. ed-Dilâsî (ö. 721)

630 yılında doğan Abdullâh b. Abdülhak b. Abdullâh b. Abdülehad el-Mahzûmî el-Mısırî ed-Dilâsî³ hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakta, hocaları hakkında ise kısmi bilgiler yer almaktadır. O ilk eğitimini, Ebû Muhammed Lub b. Hayrâ ve Alî b. Ebû Muhammed Fars'tan almıştır. ed-Dilâsî, İbnu'l-Ezrak'tan *Şâtıbiyye* okumuş⁴ ve kaside dinlemiştir. Bu bağlamda İbrâhîm b. Ahmed b. Fars ve Abdussamed b. Abdulvehhâb b. Asâkir'den ders almış, Lub b. Hayra'dan tefsir okumuştur.⁵ Bir müddet ikamet ettiği Mekke'de dersler veren ed-Dilâsî,⁶ önceleri Maliki iken sonra Şâfi'î mezhebine geçmiştir.⁷ Mekke'de ed-Dilâsî'nin öğrencileri arasında Ahmed b. er-Râzî et-Taberî, Şeyh Halîl el-Mâlikî, Ebû Ahmed ez-Zevâvî gibi isimler zikredilmektedir. Ayrıca Ebû'l-Hayyân el-Cundî Ebû Bekr Seyfuddîn Abdullâh b. Aydoğdu b. Abdillâh eş-Şemsî'nin (769/1368) ed-Dilâsî'den İbn Kesîr kıraatini okumuştur.⁸ el-Vâdiyaşî Ebû

Fâris Abdulazîz b. Abdurrahmân b. Ebî Zeknûn ve İbn Râfi' ondan hadis nakletmiştir. Bâbertî, ed-Dilâsî'den hadis eğitimi almıştır.⁹ ed-Dilâsî, 721 yılında vefat etmiştir.¹⁰

1.3. Şemsuddîn İsfahânî (694-749)

Künyesi Ebû's-Senâ olan Mahmûd b. Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Alî Allâme Şemsuddîn İsfahânî, Şâfi'î imamlarındandır. 694 yılında İsfahan'da doğmuştur.¹¹ İlköğrenimini babasından aldıktan sonra Kutbuddîn-i Şîrâzî ve Cemâluddîn İbn Ebû'r-Recâ gibi âlimlerden İslami ilimler tahsil etmiştir.¹² Gençlik yıllarını Tebriz ve İsfahan'da geçirmiştir. 724/1324 yılında hacca gitmiş ve dönüşte Kudüs üzerinden bölgenin meşhur âlimleriyle tanışmak üzere Dımaşk'a geçmiştir. Orada bir taraftan dersler vermiş, bir taraftan da çeşitli eserler telif etmiştir.¹³ Revahiyye Medresesi müderrisi İbnu'z-Zemlekânî vefat edince bu medresenin müderrisliğine getirilmiştir. Muizziyye Medresesi'nde vefatına kadar ders vermiştir. Salah ve hayır ehli, sağlam inançlı, usûl bilen bir fakih, dinî hüküm ve hakikatleri değerlendirmede akli devreye koyması noktasında emsalle-

1. ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 152; el-Leknevî, *Fevâid*, s. 195; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VI, 147.

2. Abdusselâm Subhî Hâmid, "Takdim", *et-Takrîr li Usûli Fâhru'l-İslâm el-Pezdevî*, Kuveyt 1426/2005, I, 19.

3. İbn Hacer, *ed-Durer*, II, 265; es-Sâfedî, *Kitâbu'l-Vâfiya*, XVI, 125.

4. İbn Hacer, *ed-Durer*, II, 265; es-Sâfedî, *Kitâbu'l-Vâfiya*, XVI, 125.

5. İbn Hacer, *ed-Durer*, II, 265-266.

6. İbn Hacer, *ed-Durer*, II, 266.

7. İbn Hacer, *ed-Durer*, II, 266; es-Sâfedî, *Kitâbu'l-Vâfiya*, XVI, 125.

8. İbn Hacer, *ed-Durer*, I, 44-442; Mustafa Altundağ, "İbnu'l-Cündî", *DİA.*, İstanbul 2000, XXI, 4.

9. el-Bâbertî, *Nuket*, "Mukaddime", s. 22; el-Bâbertî, *Şerhu'l-Telhîs*,

10. İbn Hacer, *ed-Durer*, 2/266; es-Sâfedî, *Kitâbu'l-Vâfiya*, 16/125.

11. Leknevî, *Fevâid*, s. 198; es-Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, X/383-384; İbn Hacer, *ed-Durer*, IV, 327. İbn Hacer, 674 yılında doğduğunu kaydetmektedir (İbn Hacer, *ed-Durer*, IV, 327).

12. Leknevî, *Fevâid*, s. 198; İbn Hacer, *ed-Durer*, IV, 327-328.

13. Leknevî, *Fevâid*, s. 198; İbn Hacer, *ed-Durer*, IV, 327; Muhsin Demirci, "İsfahânî (Mahmûd b. Abdurrahmân)", *DİA.*, İstanbul 2000, XXII, 509.

rinden üstün bir imam olarak bilinmektedir. 749 yılında taundan ölmüş ve Mısır/Karafi'de metfundur.¹

Kutbuddîn-i Şîrâzî'nin etkisiyle tasavvufa ilgi duyan İsfahânî, kelim ve mantık ilimleriyle de meşgul olmasına rağmen Takıyyuddîn İbn Teymiyye gibi selefi bir âlimin kendisinden takdirle bahsettiği güçlü bir ilmî kişiliğe sahiptir. Çeşitli alanlarda eserler kaleme almış ve kelim ilminde şerhicilik dönemine öncülük yapmış² önemli bir Eşari kelamcısıdır.³ Bâbertî, *Tercîhu'l-Mezâhib* isimli eserinde İsfahânî'nin hocası olduğundan bahsetmektedir.⁴ Kaynaklarda kendisine atfedilen eserlerden bazıları şunlardır:

1. *Şerhu Muhtasarı İbni Hacîb*,
2. *Şerhu Tevali'*,
3. *Şerhu'l-Metâli' Nâziru'l-'Ayn*,
4. *Şerhu Minhâci'l-Beydâvî*,
5. *Şerhu Te'vîlâtî'l-Beydâvî*,
6. *Bedu'l-İbni Sa'âtî*,
7. *Usûlu'n-Neseîfî*,
8. *Hacîbiyye*,
9. *Kur'an Tefsiri*,
10. *Şerhu'l-Akâ'id*,
11. *Metâliu'l-Enzâr*,
12. *Teşyîdu'l-Kavâid fî Şerhi Tecridi'l-Akâ'id*,
13. *Hulâsâtu'l-Akîde*,

1. Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kubra*, X, 384; Demirci, "İsfahânî", XXII, 509.

2. Muhsin Demirci, "İsfahânî", XXII, 509.

3. Muhsin Demirci, "İsfahânî", XXII, 509-510.

4. Ekmeluddîn el-Bâbertî, *Nuketü'z-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi'l-Hanîfe*, Milli Kütüphane, Ankara (167b-171b,) Arşiv No: 18 Hk 477/12, İstinsah T. 1059 (1648), İstinsah Yeri, Diyar-ı Bekir, Çankırı İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, DVD No: 1593, s. 57. Not. Bu eser bundan sonra *Nuket MK* olarak zikredilecektir.

14. *Beyânu Me'âni'l-Bedî'*,
15. *Envâru'l-Hakâiki'r-Rabbâniyye fî Tefsîri'l-Letâifi'l-Kur'âniyye*,
16. *Şerhu Fusûli'n-Neseîfî*,
17. *el-Mûcez fî İlmi'l-Mantık*,
18. *Şerhu'l-Kâtiye*,
19. *Mi'yâru'l-Cemâlî ve Miftâhu Ebî İshâkî*,
20. *Şerhu'l-Arûz*, *Şerhu'l-Mukaddime İbni Hacîb*.⁵

3. Bâbertî'ye Göre Şâfi'î ve Şafiilik

Bâbertî, eserlerinde İmam Şâfi'î ve Şafiilikten "Şâfi'î",⁶ ve "Hukem-i Şafiyye"⁷ "Ashâbu's-Şâfi'î"⁸ olarak bahsetmektedir. Mezhebî aidiyeti açısından *Risaletü fî Beyânil-Firaki'z-Zelle* isimli eserde Ehl-i Sünnet listesinde Şâfi'î'nin adına yer vermektedir.⁹ Bâbertî, *Nuketü'z-Zarîfe* başta olmak üzere eserlerinde, Şâfi'î'nin pek çok görüşüne yer vermektedir. Ebû Hanîfe ve Hanefiliği, Şâfi'î ve Şafiilik karşısında önemli ölçüde savunmaktadır. Şâfi'î olduğu bilinen pek çok âlimden de mezhebî aidiyet kurmadan bahsetmektedir. Çalışmanın kapsamına dahil olmaması nedeniyle bu ayrıntılara girilmeyecektir.

Bâbertî'nin ömrünün önemli bir kısmını geçirdiği Mısır, pek çok mezhebe ev sahipliği yapmıştır. Bâbertî'nin ya-

5. Eserleri hakkında bkz. Leknevî, *Fevâid*, s. 198; İbn Hacer, *ed-Durer*, IV, 328; Subkî, *Tabakâtu's-Şâfi'iyyeti'l-Kubra*, X, 384; Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1116-1117.

6. *el-Maksad*, s. 165; *Şerhu'l-Vasiyye*, s. 10, 11, 12, 15, 15, 18; *Şerhu Akîdeti Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a*, s. 25.

7. *Şerhu Akîdeti Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a*, s. 35, 108.

8. *Şerhu'l-Maksad*, GT, s. 165.

9. Atıf Efendi Yazma Eser Kütüphanesi, Arşiv No: 34 Atf 2825/6, V. 150a-150b.

şadığı dönemde fıkhî mezhep olarak Şafiiilik yaygındır. Amelde Şafii olanların çoğunluğu itikadi olarak Eşari'dir. Bu bilgi dikkate alındığında, o dönem itibarıyla Mısır'ın Eşariliğin de hâkim olduğu bir bölge olduğu anlaşılmaktadır. Bölgenin böyle olmasında, bu iki mezhebin müntesiplerinin birbirinin mütemmimi olmalarının önemli etkisi olduğu söylenebilir.

Bâbertî, Mısır'a gitmeden önce bölgede daha önce yaşamış önemli bir Hanefî âlim olan Tahâvî vardır. Bâbertî, Şafiiilik ve Eşarilik karşısında kendisini konumlandığından Ebû Hanîfe, Tahâvî ve bunları takip edenlerin görüşlerini öne çıkarmıştır. Bu bağlamda yazdığı *Nuketü'z-Zarîfe* isimli eser, bir anlamda Şafiiilik karşıtı bir çalışmadır. Bir başka açıdan bakıldığında eserin, taklit taraftarı Bâbertî ile ictihad ve kişiyi değil, delili esas alma anlamındaki ittibâ' taraftarı İbn Ebî'l-İzz gibi Hanefî fakihler arasında olduğu anlaşılmaktadır. Esere reddiyeyi Şafii fukaha değil de İbn Ebî'l-İzz gibi Hanefî bir fakihin yazması ve burada taklidî düşünceye karşı çıkarak bir mezhep imamına taklidî değil, ictihad ve ittibâyı savunması bu iddiayı güçlendirmektedir.¹

İbn Ebî'l-İzz'in 776/1374 yılında Mısır kadılığına tayin edilmesiyle Bâbertî'nin aynı yıl risalesini yazdığı dikkate alındığında, İbn Ebî'l-İzz'in tartışmanın taraflarından biri olduğu anlaşılmaktadır.² Di-

ğer taraftan Bâbertî'nin Ebû Hanîfe ve Hanefî mezhebini eleştirenlerin "Arpa ekmeğini yiyen ve onu kötöleyen" atasözündeki kimseler gibi olduğu ve "hem onun değerli yolundan gidip hem de ona dil uzatanlar" ifadesi,³ tenkit ettiği kimselerin Hanefî mezhebi mensupları olduğu anlamına gelmektedir. Bâbertî'nin Şafii mezhebine yönelik tenkitlerinin ise ictihad ve ittibâ' taraftarı fukahanın İmam Şafii'nin delillerinin Ebû Hanîfe'nin delillerine göre daha kuvvetli olduğu iddiasına yönelik bir cevap teşkil etmektedir.⁴

Şafiiilik ve Hanefilik, amel ve itikat ayrımı olmaksızın her iki alanda da görüşlerini ortaya koyduklarından dolayı Bâbertî'nin reddiyesi hem amelî hem de itikadi alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla Şafiiilik ve Şafii âlimler hakkında önemli ölçüde görüş ve değerlendirmelere yer veren Bâbertî, bazen onların görüşlerini kendi lehine değerlendirse de genel olarak eleştirmektedir.

Bâbertî'nin yaşadığı dönemde, Ebû Hanîfe'nin güya Buhârî'nin (256/870) hadislerini bilmediği ve Hz. Peygamber'in hadislerine muhalefet ettiği iddia edilmiştir. Gerçeği görmekten aciz kimselerin nazarında Ebû Hanîfe'nin mezhebini zayıf düşürmek amacıyla yaygınlaştırılan bu algı⁵ ile bir kısım kimseler Şafii mezhebinin, Hanefî mezhebine göre daha faziletli olduğunu ortaya koymayı hedeflemiştir. Bâbertî'nin dostlarından bazıları,

3. Nuket, s. 69-70.

4. Ahmet İnanır, "Ekmeluddîn Bâbertî'nin "Nuketü'z-Zarîfe fî Tercihî Mezhebi Ebû Hanîfe" Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi", s. 72-73.

5. Ekmeluddîn Muhammed, b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, "Nuketü'z-Zarîfe fî Tercihî Mezhebi Ebû Hanîfe", Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü, No: 1384, vr. 204b.

1. Ahmet İnanır, "Ekmeluddîn Bâbertî'nin "Nuketü'z-Zarîfe fî Tercihî Mezhebi Ebû Hanîfe" Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, S. 21, 2013, s. 72.

2. Ferhat Koca, "İbn Ebî'l-İz", *DİA.*, İstanbul 1991, XIX, 468-469.

Ebû Hanîfe hakkında bilgi veren, Hane- fi mezhebinin insanlar nezdinde zayıf gi- bi görünen konumunu güçlendiren, bir- çok ülkede insanların Hanefi mezhebi- ne mensup olduğunu gösteren, gelmiş ve gelecek nesillerin onun mezhebine muh- taç olduğunu bildiren bir risale yazması- nı kendisine tavsiye etmiştir. Bu amaçla yazdığı risalesinde, Ebû Hanîfe'nin aklen ve naklen üstünlüğünü ortaya koyma- ya çalışmıştır.¹ Bâbertî, *Nuketü'z-Zarîfe* isimli eserini kaleme alırken ilmî kaygılar gözetmekten ziyade bu ihtiyacı karşıla- mayı hedeflemiştir.²

Bâbertî'nin eserine “Beni, millet-i Hanîfe'ye ittiba etmeye hidayet eden ve Hanefi alimlerinin tarikatına sülûk etmemi irşad eden ve beni şer'i delil- lerin mertebelerini ve delillerin key- fiyetini bilenlerden kılan ve beni Hz. Peygamber'in hayırlarına dair şahit yaptığı asırların³ müctehidine taassup eyleyen Allah'a hamd olsun.”⁴ şeklin- deki ifadelerle başlaması, Ebû Hanîfe ve mezhebindeki taassubunu göster- mesi bakımından önemlidir.

Bâbertî, *en-Nuket*'in girişinde gö- rüşlerini üç bölümde özetlemiştir. Bi- rinci bölümde, bir fakih olarak Ebû Hanîfe'nin ictihadının kuvveti ve isa- beti hakkında akli ve naklî deliller orta- ya koymuştur. Ona göre Hanefi mez-

hebi Kur'an, sünnet, icmaa ve kıyas gi- bi delillere dayanan, birey ve kamu ya- rarı bakımından en isabetli görüşle- ri içeren bir mezheptir.⁵ Onun dışında- ki mezhepler ise aynı özelliklere sahip değildir. İkinci bölümde, resmî mez- hep olarak Hanefi mezhebi yerine Şa- fi mezhebi uygulandığı takdirde, baş- ta itikat, yönetim ve yargı olmak üze- re sosyal hayatın pek çok alanında orta- ya çıkacak mahzurları on altı başlık- ta ele almıştır. Bâbertî, Hanefiliğe sar- ılmanın ve üzerinde sebat etmenin ge- gerekçelerinden biri olarak, sultanın azli ile ilgili Hanefi ictihadına özellikle dik- kat çekmektedir.⁶ Son bölümde ise dö- nemin sultanına hitap ederek, bu ge- reçler ışığında Hanefi mezhebinin Şa- fiiliğe göre Memluk Devleti'nde daha etkin temsil edilmeye layık bir mezhep olduğunu ve bunun kabul etmesini arz etmiştir.⁷ Burada yer alan Türk Devleti vurgusu, Mısır Memluk Devleti'nde ar- tan Türk nüfusu ve nüfuzuyla beraber, Hanefi mezhebinin devlette daha etkin ve kalıcı bir şekilde temsil edilme iste- ğinin açık bir ifadesidir. Eser, hem han- gi gerekçelerle Hanefiliğin uygulanma- sı gerektiği, hem de Türkleri ön plana çıkarması bakımından dikkat çekicidir.⁸

Bâbertî, eserinde Ebû Hanîfe'nin aklen ve naklen üstünlüğünü ispat ederken, Şâfi'î⁹ ve Şafilik karşısinda- ki üstünlüğünü ortaya koymaya çalış-

1. Bâbertî, *age.*, vr. 204b.

2. İnanır, “Ekmeluddîn Bâbertî'nin “Nuketü'z- Zarîfe fî Tercihî Mezhebi Ebû Hanîfe” Adlı Risalesinin Metin ve Tercümesi”, s. 72; Nu- ket MK, 167b, *Nuket* thk.: s. 29.

3. Burada Hz. Peygamber'in “En hayırlı nesil benim dönemimde yaşayanlardır. Sonra on- ları izleyenler, sonra onların ardından gelen- lerdir.” hadisinde bahsedilen asırları kastet- mektedir. Bkz. Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, 216; Buhârî, *Fedâilu'l-Ashâb*, 1; Şehâdât, 9.

4. *Nuket* MK, 167b, *Nuket*, thk., s. 27.

5. *Nuket*, s. 30-35a.

6. *Nuket*, s. 69-70.

7. Bâbertî, *age.*, vr. 211a; İbn Ebî'l-İzz el- Hanefî, *İttibâ'*, thk.: Muhammed Atâullâh Hanîf-Ebû Suheyb Abdullâh b. Âsım el- Karyutî, *Mektebetu's-Selefiyye*, Lahor 1985, 2. Baskı, s. 13.

8. Bâbertî, *age.*, vr. 210b-211a.

9. *Nuket* thk., s. 45, 48.

maktadır. Eser, Bâbertî'nin Ebû Hanîfe ve Hanefiliğe bakışı ve Şafiiliğe yönelttiği eleştiriler açısından önemli olmakla birlikte, mezhebî duruşu ve kullandığı metodu hakkında da önemli ipuçları vermesi açısından araştırmamızın temel kaynaklarından birisidir.

4. Bâbertî'nin İmam Şâfi'î'ye Atfettiği Görüşler ve Yönelttiği Eleştiriler

4.1. İtikadi Görüş ve Eleştiriler

1.1. 1. İman

Bâbertî, Ebû Hanîfe'ye ait olduğunu söylediği “kalb ile tasdik ve dil ile ikrar” şeklindeki iman tanımını ve bu tanımda yer alan dil ile ikrar etmeyen kişinin Allah katında imanının geçerli ve ikrarının İslam hükümlerinin icrası için şart olduğu görüşünü Eş'arî, Mâturîdî gibi Şafii ashabından muhakkiklerin paylaştığını ifade etmektedir.¹

Ebû Hanîfe'ye göre iman, kalb ile tasdik, dil ile ikrardır. Hz. Peygamber'in Rabbinden getirdiklerini kalb ile tas-

dik, dil ile ikrar eden kimse mümindir. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi amel-ler imana dâhil değildir. İmam Şâfi'î'ye göre ise amel imandan bir cüzdür. Bu sebeple namaz, oruç, zekât ya da hac-cı terk eden kimse mümin olamaz. Cüzün yokluğuyla bütünün de yok olacağı konusunda âlimler arasında ittifak vardır.² Bu da kişiyi ebedî cehennemlik yapar. Hâlbuki “Allah'tan başka ilah yoktur ve Hz. Muhammed O'nun elçisidir.” diyen kimse cennete girer”³ hadisine göre, bu görüşün zararı ve yanlışlığı ortadadır. Eğer Ebû Hanîfe'nin bu görüşü olmasaydı, daha önce bahsedilen bu amellerden birini terk eden kimse kâfir olup; eşi boş, cinsel ilişkileri zina, haccı ve cihadı da batıl olurdu.

1.1.2. Amelin İmana Dâhil Edilmesi

Bâbertî, amellerin imana dâhil olması noktasında Şâfi'î'nin Mâlik, Evza'î ve Ehl-i Zahir ile aynı görüşü paylaştığına, onların, “iman kalb ile tasdik ve dil ile ikrar ve erkan ile ameldir”⁴ mea-

1. Galip Türcan, “Bâbertî'nin el-Maksad fî İlmi'l-Kelam Başlıklı Risalesi: Tanıtım ve Tahkik” *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006/2, sayı: 19, s. 165; Eser bundan sonra *el-Maksad* olarak zikredilecektir; Muhammed b. Muhammed el-Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad fî Usûli'd-Dîn*, King Saud University, Deanship of Library Affairs, no: 3692, V. 80a-b-81a; Not Bu eser bundan sonra *Şerhu'l-Maksad* olarak zikredilecektir. Ekmeluddîn Bâbertî, *Şerhu'l-Maksad*, Proje Yürütücülüğünü Galip Türcan'ın Proje Yardımcılığını da Abdülğaffar Aslan, Hasan Tefvik Marulcu, Hülya Altunya, Aşır Örenç, Mehmet Zeki Süslü'nün yaptığı, “Bâbertî'nin *Şerhu'l-Maksad* Adlı Eserinin Tahkik ve Osmanlı Kalam Düşüncesinin Oluşumuna Katkısı”, Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, Proje No: 1848-M-09, Mayıs 2012, Isparta, s. 174-175. Eser bundan sonra *Şerhu'l-Maksad*, GT., olarak zikredilecektir.

2. *Nuket*, s. 45-46.

3. Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, *Enbiyâ* 47; Muslim, *İmân* 46(28); Tirmizî, *İmân* 17 (2640).

4. Ekmeluddîn el-Bâbertî, *Şerhu Vasiyyeti'l-İmâm Ebû Hanîfe en-Nu'mân b. Sâbit = Şerhu Vasiyyeti'l-İmâmi'l-A'zam*, Müstensih: İsmâ'îl el-Hatîb el-Hasenî. yy., yy., 1327, I. Baskı, Şeyh Süleymân Muhammed el-Konevî el-Akvîrâni tarafından basılmıştır, 64 s.; Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Demirbaş No: 148638, 15 s. Not: Bu esere bundan sonra *Şerhu'l-Vasiyye* olarak zikredilecektir. *el-Maksad*, s. 165.; *Şerhu'l-Maksad*, V. 81b-82a; *Şerhu'l-Maksad*, GT., s. 176.-177; Muhammed b. Muhammed Ekmeluddîn el-Bâbertî, *Şerhu'l-Akîdeti Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a*, thk.: Arif AYTEKİN, I. Baskı, Kuveyt, 1409/1989, s. 108; Bu eser bundan sonra *Şerhu Akîdeti Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a* olarak

lindeki iman tanımlarıyla, ameli imana dâhil ettiklerine işaret etmektedir.

Şâfi'î'nin “fısk imandan çıkarmaz” görüşüne göre fasığı imandan çıkarmadığını ifade eden Bâbertî, bu görüşün zor bir gaye olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte Şâfi'î'nin topluluğa atfettiği ismin cüzlerini de bağlayacağını, dolayısıyla cüzlerindeki bir problemin bütünü içermesi gerektiğinden bahsederek onun, ameli imandan saymasına ve ameldeki bir problemi imana yansıtmasındaki çelişkiye dikkat çekmektedir.¹

Bâbertî'ye göre Şâfi'î'nin ameli imandan saymasından dolayı ameldeki bir şüphe imanda da şüpheyi gerektirmektedir. Ebû Hanîfe ve ashabına göre iman tasdikten ibaret olduğundan, ameldeki şüphe imanda şüpheyi gerektirmemektedir.²

1.1.3. İmanın Artıp Azalması

Bâbertî, iman tanımıyla bağlantılı olarak imanın artıp azalması meselesini de ele almaktadır. Ona göre, Şâfi'î'nin ameli imana dâhil eden tanımları dolayısıyla taatlerin artıp azalmasına bağlı olarak, imanda da artma ve azalma söz konusudur. Onlar bu görüşlerini “İmanlarına iman katsınlar diye müminlerin kalblerine huzur ve güven güven aşıl原因 da O'dur”,³ “Ne zaman bir sure indirilse, içlerinden ‘bu hanginizin

imanını arttırdı ki?’ diye soranlar çıkar. Ama bu, iman etmiş olanların imanını pekiştirmiştir ve onlar bunu müjdelemek istediler.”⁴ ayetleri ve bu mealdeki benzer ayetlerle temellendirmektedir.⁵

Bâbertî'ye göre ise iman tasdikten ibaret olduğu için taatin artırılması veya günahların işlenmesiyle, imanda artma ve eksilme olmaz. Şâfi'î'nin “erkân ile amel” görüşlerini de değerlendiren Bâbertî, bundan maksat farz ibadetler ise bunlarda artma kesinlikle kabul edilemez. Yani farz namazın altı vakit, orucun otuz bir gün, zekâtın iki yüzde beş dinar ve fülüs, haccın iki kez olması kabul edilemediği gibi, taatlerin artırılması ile imanın artması da kabul edilemez. Eğer erkân ile kastedilen mutlak manada taat ise bilinen bir sınırı yoktur. Bâbertî'ye göre iman noksanlıkla vasıflandıran şeylerden bir şeyi erkânlardan yok ederse, iman yok olur. Çünkü parçanın nefyi bütününe nefyini gerektirir. İman, küfrün zıddı veya karşıtı olduğu ve ikisi bir mahalde bir arada bulunamayacağı için tasdik edilen şeyler ziyade ile artmadığı gibi noksanlıkla da azalmaz.⁶

Bâbertî'ye göre Şâfi'î'nin “fısk fasığı imandan çıkarmaz” sözü, iman, tasdik, ikrar ve amelin toplu ismi olarak kabul edilmesi ve cüzlere ayırmanın mümkün olmaması nedeniyle sorun teşkil etmektedir. Bu da amel olmaksızın mümin kabul etmemeyi gerekli kılar. Bize göre ise amel imanın üzerine atfedilmiştir. Kur'an'da bunun pek çok örneği vardır. “Muhakkak ki onlar iman edip salih

zikredilecektir.; Ekmeluddîn el-Bâbertî, *Şerhu Umdu'ttî'l-Akâid*, Süleymaniye, Amcazâde Hüseyin Paşa Koleksiyonu, Arşiv No: 34 Sühü 312/2, V. 122a. Bu eser bundan sonra *Şerhu'l-Umde* olarak zikredilecektir.

1. *Şerhu'l-Vasiyye*, s. 15.

2. *Şerhu'l-Vasiyye*, s. 12, 15.

3. 48/Feth, 4.

4. 9/Tevbe, 124.

5. *Şerhu'l-Vasiyye*, s. 10; *Şerhu'l-Umde*, V. 124a.

6. *el-Maksad*, s. 165-166; *Şerhu'l-Maksad*, V. 81b-82a; *Şerhu'l-Maksad*, GT., s. 176.-177

amel işleyenlerdir.”¹ “Gabya iman edip ve namazı ikame edenlerdir.”² “Allah’ın meşhidlerini ancak Allah’a ve ahirete iman eden ve namazı ikame edenler imar ederler.”³ ayetlerinde görüldüğü üzere atfedilen, üzerine atfedilen şeyden farklıdır. Yani amel imandan farklıdır. Mu- hakkak ki iman amelin sıhhatinin şartıdır. Allah Teala “Kim salih amel işlerse o mümindir.”⁴ buyurmaktadır.⁵ Bâbertî, böylece Şâfi’î’nin görüşündeki çelişkiyi ortaya koymaya çalışmaktadır.

4.1.4. İmanda İstisna

Bâbertî, Şafiilerin “Ben inşallah mü- minim demek, doğrudur.” görüşüne karşın, şüphe anlamında “İnşallah mü- minim.” demenin caiz olmadığını söyler. “Eğer bununla yüce kılmak isteniyorsa, bunda söylenecek bir şey yoktur. Şüphe kastediliyorsa onun yanlışlığı aklen bi- linir.” diyen Bâbertî, “İşte onlar gerçek müminlerdir.”⁶ ve “İşte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”⁷ ayetlerinde, isim cüm- lesinin mübtedası mufassal bir işaret zamiri ile belirtilirken, haber müekked masdar olarak gelmiştir. Dolayısıyla bü- tün bunların, iman ve küfrün hakikat ol- duğunu ortaya koyduğunu ifade ederek görüşünü temellendirmiştir.⁸

4.1.5. Mukallidin İmanı

Bâbertî, hemfikir oldukları konula-

1. 19/Meryem, 96.

2. 2/Bakara, 2.

3. 9/Tevbe, 18.

4. 20/Tâhâ, 112.

5. *Şerhu Akîdetu Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a*, s. 107-108; *Şerhu'l-Umde*, V. 122b.

6. 8/Enfâl, 4.

7. 4/Nisâ', 151.

8. *Şerhu'l-Maksad*, V. 82b-83a; *Şerhu'l-Maksad*, GT., s. 178-179; *Şerhu'l-Vasiyye*, s. 11.

ra da dikkat çekmesi nedeniyle, düzen- li ve sistematik olarak Şâfi’î’yi eleştiren bir bakış açısına sahip değildir. Mu- kallidin imanı konusu buna örnek teş- kil etmektedir. Bâbertî’ye göre mukal- lidin imanı geçerlidir. Çünkü mukallid –delille olsun veya olmasın fark etmez– tasdikle hareket etmektedir. Zira o kö- tü bir durumda değildir ve İslam’ın hü- kümleri, itikad ve diğer taatler açısın- dan onun için sabittir. O, affedilmesi- nin cevazı noktasında nazarı terk etmiş fasık gibidir. Bu görüş, Ebû Hanîfe, es- Sevrî, Mâlik, Şâfi’î, Evza’î ve Ahmed b. Hanbel’in görüşüdür.⁹ Bâbertî’nin, imanın ikrarı konusunda olduğu gibi mukallidin imanı konusunda da Şâfi’î ile aynı fikirde olduğu anlaşılmaktadır.

4.1.6. Amellerin Çeşitliliği

Bâbertî’nin yakın kabul ettiği Şâfi’î’nin fikirlerden birisi de, onun Ha- nefilere yakın olan amellerin çeşitleri konusundaki görüşüdür. Ebû Hanîfe’ye göre amellerin farz, fazilet ve masiyet olmak üzere üç çeşit olduğunu belir- ten Bâbertî, Şâfi’î’nin de benzer görüş- te olduğuna işaret etmektedir. Şâfi’î, vacibin farzların altına dâhil edilmesini mümkün görmektedir. Çünkü farz, Şâfi’î’ye göre ameldir, masiyet ise ka- bih bir fiildir: Yasaklanmıştır ve işlen- mesinde ceza vardır.¹⁰

Bâbertî, Şâfi’î’nin sadece imani me- selelerdeki görüşlerini incelemekle kal- mamış, aynı zamanda ameli ilgilendiren konulardaki görüşlerini de değerlendirmiş- tir.

9. *Şerhu'l-Maksad*, V. 83b; *Şerhu'l-Maksad*, GT., s. 179-180.

10. *Şerhu'l-Vasiyye*, s. 18.

4.2. Fıkhi Görüş ve Eleştirileri

4.2.1. İbadetler

4.2.1.1. Temizlik

Bâbertî, amelle ilgili görüşleri de yine amel-iman ilişkisi bağlamında ele almakta ve Şâfiî'nin konuyla ilgili görüşünü değerlendirmektedir. Sözelimi Ebû Hanîfe'ye göre, hayvan dışkısından imal edilen tezek ile ısıtılan suyla abdest ve gusül caiz iken, Şâfiî'ye göre caiz değildir.¹ Bâbertî, konuyu hem iman-amel ilişkisi hem de sosyal şartları dikkate alarak değerlendirmektedir. O'na göre, Ebû Hanîfe'nin görüşü olmasaydı, yaşadığı dönemde hamama giren hiç kimse asla temizlenemezdi. Dolayısıyla namazı sahih olmaz, Kur'an'a dokunması ve Kur'an okuması ve mes-cide girmesi de caiz olmazdı. Kişinin namazı geçersiz olduğunda imanı da olmayacağından dolayı inanan insanların imanları tehlikeye girmiş olurdu.

4.2.1.2. Namaza Niyet

Ebû Hanîfe'ye göre dil ile telaffuz edilmeyip sadece kalb ile yapılan niyetle kılınan namaz caizdir. İmam Şâfiî'ye göre ise dil ile zikredilen niyet, kalble aynı anda olmadıkça caiz değildir. Bâbertî'ye göre pek çok insan Şâfiî'nin dediği şekilde bunu yapmaktan âcizdir. Kalb ve dilin aynı anda birlikte niyet ettiğini iddia etmek akl-i selimin reddettiği bir durumdur. Zira kalbe doğan şeyler için dil tercümandır. Niyette telaffuz edilen harfler, zaman dilimleriyle uyumlu olması gerektiğinden, tercüme edilen şey mutlaka daha önce olmalıdır.² Hâlbuki zaman dilimleri geçtiği için kalb ile dilin

1. *Nuket*, s. 48-49.

2. *Nuket*, s. 102

aynı anda bulunması tasavvur edilemez. Bâbertî'ye göre kendisinden önce meydana gelen şeyle, daha sonra gerçekleşen şeyin zaman dilimi olarak aynı anda birlikte meydana gelmesi düşünülemeyeceğinden, bu niyetle kılınan namaz da caiz olamayacaktır. Dolayısıyla ameli imana dâhil edip bir bütün olarak düşünenler için kılınan namaz caiz olmadığına, imanının bir cüzü de ortadan kalacaktır. Bu ise kaçınılmaz olarak cüzün yokluğu bütünü de yok edeceğinden iman da yok olacaktır.³

Bâbertî niyet konusunda da amel-iman ilişkisi içerisinde değerlendirerek ameli imana dâhil eden Şâfiî'nin bu görüşü ile insanların yaptığı ibadetlerde akim kalacağı hatta iman bağlamında problemler yaşayacaklarına dikkat çekmiş ve bu açıdan eleştirmiştir.

63

4.2.1.3. Namazda Fâtiha Okuma

İmam Şâfiî'ye göre namazın rükünlerinden birisi de Fâtiha suresini okumaktır. Bu bağlamda Ebû Hanîfe'nin görüşünün aksine, Fâtiha suresindeki on dört şeddinin her birini okumak da aynı hükümde olup, onlardan biri terk edildiği takdirde namaz geçersiz olur. Bâbertî'ye göre, eğer Ebû Hanîfe'nin mezhebi olmasaydı insanların kıldıkları namazların çoğu batıl olurdu. Namazın batıl olması dolayısıyla imanının bir cüzü de kaybolmuş olurdu. Böylece bütün, cüzünün yokluğuyla yok olmuş olacağından insanların imanını zarar görmüş olacaktı.⁴

Bâbertî, İmam Şâfiî'nin görüşünü ameli, imanı bir cüz kabul etmesinin

3. *Nuket*, s. 102-103

4. *Nuket*, s. 52-53.

doğuracağı sonuçlar açısından değer-
lendirmek suretiyle eleştirmektedir.

4.2.1.4. Oruç

Ebû Hanîfe'ye göre, oruca geceden niyet edemeyen kişilerin gündüzün büyük bir kısmında niyet ederlerse tutacakları oruç caizdir. Şâfi'î'ye göre ise, niyet geceden yapılmazsa tutulan oruç caiz değildir. Bâbertî'ye göre, İmam Şâfi'î'nin bu görüşünün kabul edilmesi durumunda pek çok problemin ortaya çıkacağı muhakkaktır. Şâfi'î'nin görüşüne göre, sabahleyin seferiliği sona ererek mukim olmuş kimse veya baygın iken ayılan kimse oruca niyet etse de orucu caiz değildir. Kamerî ayın başlangıç ve bitiş günlerinde, zorluğun daha umumi ve zorlayıcı olacağını ifade eden Bâbertî, bu gecede farz oruca niyetin haram, nafîle oruca niyetin ise geçersiz olduğu görüşündedir. Bâbertî, meseleye bütün insanlar açısından baktığında problemin daha büyük olacağı görüşünü de vurgulamıştır. Bu konudaki görüşlerini "Allah dinde size zorluk istemez."¹ ayetiyle temellendirerek İmam Şâfi'î'yi eleştirmiştir.²

4.2.1.5. Zekât

Ebû Hanîfe'ye göre zekâtın tamamı, "Sadakalar/zekâtlar Allah'tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere, zekât toplayan memurlara, gönülleri İslam'a ısındırılacak olanlara, hürriyetlerini satın almaya çalışan kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalanlara mahsustur."³ ayetin-

1. 22/Hac, 78.

2. *Nuket*, s. 54

3. 9/Tevbe, 6.

de zikredilen sekiz sınıftan sadece birine verilebilir. Şâfi'î ise zekâtı bu sınıfların her birinden asgari üçer kişiye vermek gerektiğini ifade etmektedir. Bâbertî'ye göre, zekât verecek kimsenin memleketinde zekât verilecek kişiler listesinin her birinden üçer kimse olmayabilir. Bununla birlikte vacib bir amelle sorumlu olduğu hâlde, ölüm vaki olur ve ölümden sonra varislerden biri zekâtı ifa etmezse, bu durumda imanın cüzü gidebilir. Dolayısıyla bütünün bir cüzü olmadığında bütün de olmaz. Bâbertî, oruç konusunda ifade edilen "Allah dinde size zorluk istemez."⁴ ayetinde belirtildiği üzere, bu görüşe itiraz edilmesi hâlinde, kaldırılması gereken açık bir sıkıntı olduğu gerçeğine itiraz edilemeyeceğini vurgulayarak, Şâfi'î'yi yine amel-iman ilişkisi bağlamında eleştirmektedir. Ebû Hanîfe'nin yaklaşımının ise, sosyal vakıya ve fiilî durumlara daha uygun olduğuna ve hayatın pratikleriyle daha çok örtüşebileceğine işaret etmektedir.⁵

4.2.1.6. Hac

Ebû Hanîfe'nin görüşünün aksine Şâfi'î'ye göre, tavafın sıhhati için abdestli olmak şarttır ve bir kadına dokunmak abdesti bozar. Bâbertî, tavafta kadına dokunmanın yaygın bir durum olduğunu ve bunun hac ibadetini ifa edenlerin inkâr edemeyeceği bir realite olduğunu söylemiştir. Konuyu, hocası Allâme Şemsuddîn İsfahânî'nin (749/1349) şu ifadeleri ile izah etmektedir:

"Şâfi'î mezhebine göre yedi şavtı tamamlayıp bir tavaf edebilmek için yaklaşık on defa abdest aldım. Yine de ta-

4. 22/Hac, 78.

5. *Nuket*, s. 55-56.

mamlayamadım. Bunun üzerine Ebû Hanîfe'yi taklit ettim.”

Bâbertî'ye göre, şayet Hanefi mezhebi olmasaydı doğudan, batıdan, kuzeyden ve güneyden hac ibadetini ifa etmek için gelen insanlar haclarını gereği gibi ifa edemediği gerisinde kalırlardı. Bu durumda kolay, müsamahakâr, temiz hanîf dininde kimsenin cevaz vermeyeceği bir zorluk ortaya çıkmış olacaktı. Bütünün bir cüzü olmadığına bütünün de olmayacağı ilkesi gereği, hac gerçekleşmezse, imanın cüzü de olmaz.¹ Bâbertî, diğer meselelerde olduğu gibi, bu meselede de Şâfi'î ile aynı görüştedir. Ancak meselenin amel-iman bütünlüğü kapsamında ele alındığında, iman açısından problemler oluşturacağı ve uygulamada bazı problemlere sebebiyet vereceğinden dolayı eleştirmiştir.

4.2.2. Muamelat

4.2.2.1. Nikâhta Şahitlik

Ebû Hanîfe'ye göre, iki fasık şahitle kıyılan nikâh caizdir. İmam Şâfi'î'ye göre ancak âdil veya bir başka görüşe göre, âdil olup olmadığı bilinmeyen iki kişinin şahitliği ile nikâh akdi gerçekleştirilebilir. Bâbertî'ye göre, şayet Hanefi mezhebi olmasaydı sanayi şirketi kurarak bundan para kazanan ticaret erbabının şahitliğiyle Müslümanların nikâh akdi gerçekleştirilemezdi. Zira bu şirket Şâfi'î'ye göre haramdır. Haram yemekte ısrar ise büyük günahdır. Büyük günahı işlemek, açık ve gizli fasıklıktır. Şayet “Emek şirketinin butlanı ictihadi bir konudur. Kaynatılmış üzüm suyu içmek ve kasten besmele çekilmeden kesilen hay-

1. *Nuket*, s. 57-58.

vanın etini yemede olduğu gibi, emek şirketinden ücret almak da adalet vasfını düşürmez.” denilirse, biz de cevaben “Bu cevabın dayanağı da Hanefi mezhebidir.” deriz. Onların bunun dışındaki hallerinin, delil göstermek bir tarafa, dikkat çekmeye bile ihtiyaç duyulmamacak derecede mesnetsiz oldukları açıktır. Dil ile zikir, kalble birleşmediği takdirde bu durum daha önce ifade edildiği üzere imanın cüzü olan namazın geçerli olmaması sonucunu doğurur.²

4.2.2.2. İddet Süresi

Ebû Hanîfe'ye göre, hamile kadın hayız görmez. En uzun hamilelik süresi, iki senedir. Şâfi'î'ye göre ise hamile kadın hayız görebilir. En uzun hamilelik süresi de dört yıldır. Bâbertî'ye göre, Şâfi'î'nin verdiği hükmün gereği olarak hayız görmekte olan bir kadın, boşandığında hamile olma ihtimali bulunduğu için dört sene boyunca iddet süresi sona ermez. Zira boşamadan sonra görülen hayız, dört yıl geçene kadar rahmin boş olduğunu göstermez. Dolayısıyla Şâfi'î'nin görüşü, “Boşanmış kadınlar üç temizlik süresi beklerler,”³ ayeti ile ortaya konulan ilkeye aykırı olduğundan, bu hükmün yanlışlığı açıkça görülmektedir.

4.2.2.3. Alışveriş

Ebû Hanîfe'ye göre, hiçbir şey konuşmadan teati/karşılıklı mal alıp vermekle alışveriş caizdir. Şâfi'î'ye göre ise caiz değildir. Bâbertî'ye göre, her ülkede insanlar icab ve kabul olmadan teati yoluyla çok değerli ve değersiz şeylerin alım ve satımını yapmaktadır. Şâfi'î'ye

2. *Nuket*, s. 63-64.

3. 2/Bakara, 228.

göre, teati yoluyla alışveriş yapıldığında malın mülkiyeti müşteriye geçmediği için kişinin bu maldan yararlanması da caiz olmaz. Yararlanma hususunda ısrar eden kimse ise hiç şüphesiz fâsık olur. Bu hüküm daha çok Müslümanlardan adaleti yok etmeye sebep olmaktadır.¹

4.2.2.4. Yargılama

Ebû Hanîfe'ye göre, âdil olup olmadığı bilinmeyen şahidin şahadetiyle hükmeden hâkimin hükmü geçerlidir. Şâfi'î'ye göre ise geçerli değildir. Bâbertî'ye göre, şayet Hanefi mezhebi olmasaydı, asrımızdaki yargılamalar batıl olurdu.²

Şâfi'î'nin aksine Ebû Hanîfe, adil olup olmadığı bilinmeyen kimsenin şahitliğiyle hukuki işlemler yapılabileceği görüşündedir. Aynı bakış açısıyla Bâbertî, Hanefi mezhebinin olmaması hâlinde, insanların mallarının ve haklarının zayi olacağı noktasında İmam Şâfi'î'yi eleştirmektedir.

4.2.2.5. İmamet

Ebû Hanîfe'ye göre, sultan/devlet başkanı büyük bir günah işlediğinde veya küçük bir günahta ısrar ettiğinde azledilmez. Şâfi'î'ye göre ise azledilir.³ Bâbertî'ye göre Şâfi'î'nin görüşü ile uygulama yapılması hâlinde yapılacak uyarı, fitne ve fesada sebep olacak ve kargaşa meydana gelecektir.⁴

1. *Nuket*, s. 67.

2. *Nuket*, s. 68

3. Şâfiilerde sahih görüşe göre fîsk sebebiyle devlet başkanı azledilmez. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Bâbertî, *en-Nuketü'z-Zarîfe fî Tercîhi Mezhebi Ebî Hanîfe*, Haz. Bele Hasan Ömer Musâid, s. 69, 2 nolu dipnot)

4. *Nuket*, s. 69-70.

4.2.2.6. Yiyecekler

Ebû Hanîfe'ye göre, tezek gibi hayvan pisliklerinden üretilen yakıtların yakıldığı fırında pişen ekmeği yemek caizdir. Şâfi'î'ye göre ise caiz değildir. Bâbertî'ye göre, eğer Ebû Hanîfe'nin görüşü olmasaydı Mısır diyarında pişen ekmek –kıtlık dönemi dışında– helal olmazdı.⁵

4.2.2.7. Giyecekler

Ebû Hanîfe'ye göre, domuz hariç samur, çöl tilkisi ve sincap gibi bütün hayvan derileri helal olup bunlardan yapılan elbiseyi giymek caizdir. Dolayısıyla bunlardan yapılan elbise ile kılınan namaz da caizdir. Şâfi'î'ye göre, bu sayılan hayvanların derileri de, o derilerle kılınan namaz da caiz değildir. Bâbertî'ye göre, Şâfi'î'nin görüşü dikkate alındığında, insanların böyle bir durumda kılacakları namazlar geçersiz olacaktır. Böylece cüz olmayınca bütün de olamayacağından iman yok hükmünde olacaktır. Bununla birlikte Şâfi'î mezhebinin görüşü esas alındığında ve uygulandığında, altın veya gümüşten yapılmış semere/eyere binilmez ve ipekten yapılmış yere oturulmaz. Bâbertî'ye göre, bu hükümler Hz. Peygamber'in “Ben size apaçık müsamaha ve kolaylık dini olan Hanifliği getirdim.”⁶ ilkesiyle çelişmektedir.⁷

5. *Nuket*, s. 59

6. Benzer rivayetler için bkz. Ebû Bekir Ahmed b. Alî Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, ty., V, 209; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, el-Mektebetu's-Selefiyye, yy., ty., I, 94.

7. *Nuket*, s. 60-61.

4.2.2.8. Silah Taşıma

Ebû Hanîfe'ye göre, Bulgarî silah kılıfı, ayakkabı ya da kese çantası takan kimsenin namazı caiz olur. Şâfi'î'ye göre ise caiz olmaz. Bâbertî meseleyi çok detaylandırmadan ameli imana dâhil etmenin bir sonucu olarak, böyle bir durumda namaz caiz olamaz ise imanın bir cüzü yok olacağını hatırlatarak Şâfi'î'yi eleştirmektedir.¹

Bâbertî, İmam Şâfi'î'nin eleştirdiği görüşlerinin yukarıdakilerle sınırlı olmadığını, bu bağlamda verilecek örneklerin sayısının bir hayli fazla olduğunu ifade etmektedir. Konuyu uzatmamak için bu kadarla yetindiğini belirterek, “Lamba ile aydınlanmayan kimse sabah ışığı ile de aydınlanmayacaktır.” deyişine atıf yapmak suretiyle maksadını anlatmaya çalışmakta ve böylece konuyu özetlemektedir.²

Bâbertî, muhtemelen *Nuketu'z-Zarîfe* isimli eserini yazmasını kendisinden rica eden dostuna hitaben şöyle demektedir:

“Müşfik dostum! Bütün bu zikredilenler İmam Şâfi'î'nin ‘İnsanlar fıkhında çoğunlukla Ebû Hanîfe'ye uymaktadır.’ görüşünü destekliyor mu, desteklemiyor mu? Sanıyorum ki hakkında şu şiirin söylendiği kişi gibi değildir:

Sağlam bir göze sahip değilse kişi,

Şüphelenmesinde ne var şaşılacak,
tan yerinin ağarmasından.

Belki onlar söz konusu iddialarla Ebû Hanîfe'yi küçümsüyor ve kıymetini düşürüyorlar. Dosdoğru haktan ayırıp, takip edilmesi rahat yoldan saptır-

mak suretiyle Allah'ın yıldızını parlatığı kimsenin ışığını söndürmek istiyorlar. İctihad usûlünü daha güvenilir, sebep ve mana yollarını daha açık hâle getiren hüküm ve ilkeler va'z eden Ebû Hanîfe'ye yapılan haksızlık, Sultan Nu'mân için saray yapan, sonra daha güzelini yapmaması için haksız bir şekilde öldürülen Sinimmar'a verilen ceza gibidir. Hâlbuki onlar iman, itaat, temizlik, ibadetlerin erkânı, yiyecekler, giyecekler, muamelât, nikâh, yargı, hilafet ve şahitlik konularında onun görüşleriyle amel ettiler. Amel ettikleri bu konularda ne tarafa yönelirlerse yönelinler onun görüşlerinden ayrılamazlar. Nereye giderlerse gitsinler, onun görüşünden uzaklaşamazlar. Sonra da bütün bu gerçeklere rağmen üstünlüğünü inkâr edip, seçkin bir kimse olduğunu reddediyorlar. Hem onun değerli ve cömert yolundan gidip, hem de üstünlüğünü ve kendine mahsus özelliğini reddeden, gerekli saygı ve hürmeti göstermeyenlerin halleri “arpa ekmeğini yiyen ve onu kötüleyen” atasözündeki kimselerin hâli gibidir. Hakkında karalayıcı sözler söyleyenler hâlen onun görüşleriyle amel ettikleri gibi, bundan sonra da Hanefi mezhebinden vazgeçemeyeceklerdir. Hayatım üzerine yemin ederim ki bu hâl, Ebû Hanîfe'nin hayatında kazandığı ecrin ölümünden sonra da katlanarak devam etmesine neden olmaktadır. Allah ondan hoşnut olsun, cennetlerinin ortasında O'nu yaşatsın. Hiç şüphesiz O, herkesin hayatında olan bir şerefle şereflendi ve arzulanan bir ikrama mazhar oldu”.³

Bazı felsefecilerin Yaratan'ın varlığı

1. *Nuket*, s. 62.

2. *Nuket*, s. 69.

3. *Nuket*, s. 69-70.

đının delilleri hakkında sorduğu soruya Şâfi'î'nin ikna edici verdiği cevaptan¹ bahseden Bâbertî'nin, Şâfi'î'ye karşı tutumunun toptan reddiyeci mahiyette olmadığı, karşıtlık ilkesi bağlamında Hanefiliği savunmak noktasında eleştirirken gerektiğinde tasdik ettiği de görölmektedir. Aynı şekilde yukarıda zikredildiği üzere Ebû Hanîfe'nin üstünlüğünü ortaya koymaya çalışan Bâbertî'nin, Şâfi'î'nin Ebû Hanîfe hakkındaki olumlu görüşlerinden de istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

68 Ekmeluddîn el-Bâbertî, Şafiiliğin yaygın bir şekilde hâkim olduğu bölgede yaşamış olmasına rağmen, Ebû Hanîfe ve Hanefiliğin çok açık bir şekilde savunuculuğunu yapmıştır. Diğer mezheplere de önemli derecede eleştiriler yönelten Bâbertî, Sünni ekoller içerisindeki farklılaşmanın da farkındalığı içerisinde onlara da zaman zaman eleştiriler yöneltmiştir. Ancak toptancı bir tavır sergilemeyen Bâbertî, yeri geldiği zaman onların görüşlerinin isabetliliğine de vurgular yapmıştır.

Bâbertî'nin İmam Şâfi'î'ye yönelttiği eleştirilerin temelinde, Şâfi'î'nin amelî imana dâhil etmesi ve bunun sonucunda oluşan itikadi ve amelî alanda meydana gelen problemler yer almaktadır. Ameldeki bir hatanın ya da eksikliğin imana yansması sonucu, "Parçası yok olunca

bütün de yok olmaktadır. Çünkü iman parçalanamayan bir bütünlüğü gerektirmektedir." yaklaşımından hareketle, ameldeki bir kısım meseleleri de bu bağlamda değerlendiren Bâbertî, Şâfi'î'yi eleştirmektedir. Bir başka açıdan Şafii tavrın, dinin temel yaklaşımı olan kolaylaştırma prensibiyle çeliştiğine dikkat çekerek, İslam'ın pratikte yaşanamaz bir din olduğu intibamı oluşturduğunu, dinin bireysel ve sosyal hayatta oldukça zorlaştırıldığına dikkat çekmektedir.

Abstract

(The Criticism of al-Bâbertî toward Imam al-Shafi)

Al-Bâbertî who is an important representative of Maturidite Hanafi tradition lived in Egypt where Ash'aris and Shafis were the major Islamic schools. His works mostly focus on the areas of Fiqh and Kalam. On the one hand al-Bâbertî criticizes views of the sects that he determines as ahl al-Bida, on the other hand he examines the views of the sects that he describes as ahl al-Najat in detail. Imam Shafi'i is one of the important scholars that al-Bâbertî examines within the scope of ahl al-Sunnah.

Bâbertî examines views of Imam Shafi on the basis of issues of faith-action relations. In this aspect Bâbertî's *an-Nuka az-Zarifa* can be considered as a significant work. In this work Bâbertî not only brings criticism but also accepts some of Shafi's views and uses them in support of his personal views. Hence this article analyzes the Bâbertî's criticism toward Shafi.

1. *Şerhu Akîdeti Ehli Sunne ve'l-Cemâ'a*, s. 35.